

Redovisning av åtgärdsprogram för sumpjordtunga 2017–2019

(Geoglossum uliginosum)

Hotkategori: Starkt hotad (EN)

Rapporten har upprättats av
Inger Holst och Henrik Josefsson,
Länsstyrelsen i Örebro län

NATURVÅRDSVERKET

Förord

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper och deras genomförande är ett av flera verktyg för att nå det av riksdagen beslutade miljökvalitetsmålet Ett rikt växt- och djurliv, och även de övriga sex ekosystemrelaterade miljökvalitetsmålen.

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper bidrar också till att bevara arter och naturtyper inom EU:s art- och habitatdirektiv och fågeldirektiv samt att uppnå mål inom Konventionen för biologisk mångfald och i de Globala målen för hållbar utveckling om att hejda förlusten av biologisk mångfald.

Åtgärdsprogrammet för sumpjordtunga 2017–2019 har koordinerats nationellt av Länsstyrelsen i Örebro län. Denna rapport är en redovisning till Naturvårdsverket av genomförda åtgärder och resultat från programperioden. Rapporten innehåller även förslag om programmets eventuella fortsättning.

De konkreta slutsatserna i rapporten speglar författarens bedömningar och är inte en självklar återspeglning av Naturvårdsverkets ställningstagande. Rapporten kommer att användas som ett underlag för Naturvårdsverkets beslut om åtgärdsprogrammets fortsättning.

Samlad information om åtgärdsprogrammet finns på Naturvårdsverkets hemsida: Åtgärdsprogram för sumpjordtunga, ISBN 978-91-620-5734-0.

Stockholm juni 2025

Maria Widemo
Chef Artenheten

Innehåll

FÖRORD	3
INNEHÅLL	4
SAMMANFATTNING	5
BAKGRUND	6
VISION OCH MÅL	7
Vision	7
Långsiktigt mål	7
Kortsiktigt mål	7
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	8
Dialog och samverkan	8
Aktiva åtgärder i fält	8
Datainsamling och analyser	8
Kostnad av genomförda åtgärder	8
RESULTAT AV GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	10
SLUTSATSER	12
Har rätt åtgärder utförts	12
Måluppfyllelse	12
Vision	12
Långsiktigt mål	12
Kortsiktigt mål	13
Förslag till hur vi går vidare	13
REFERENSLISTA	14

Sammanfattning

När åtgärdsprogrammet för sumpjordtunga fastställdes 2007 var sumpjordtungan känd på en aktuell växtplats, Hällekil i Värmland. Lokalen var då under stark igenväxning. Efter röjningsinsatser återfanns svampen och idag har man hittat sumpjordtunga på ytterligare fem platser i Värmland, alltså totalt sex växtplatser för sumpjordtunga. Av de sex kända lokalerna så är det endast en som idag har någon form av skydd, i form av ett Natura 2000-område.

De senaste två lokalerna upptäcktes under 2017, den ena belägen på en betad strandäng i norra änden av sjön Emsen och den andra är Natura 2000-området Lafallhöjden vid Gunnarskog. I slutet av programperioden anses sumpjordtungan ha stabila populationer på två lokaler, Malmbackarna och Hällekil, samtidigt som hävden är säkerställd på ytterligare två lokaler, Kallstan och Lafallhöjden.

Erfarenheter från restaurering av betesmark på lokaler i Värmland visar att det ger resultat och att sumpjordtungan åter dykt upp efter åtgärden. En väl avvägd hävd i form av bete eller slåtter med efterbete tros vara viktiga för att arten ska trivas. Det är svårt att yttra sig över populationsutvecklingen, då det saknas regelbunden uppföljning från de sex kända växtplatserna. Den uppföljning som dock skett, till exempel vid Malmbackarna, visar hur fruktifieringen varierar mellan åren och att det krävs långa tidsserier för att kunna bedöma artens utveckling på respektive växtplats.

Under programperioden har totalt 23 721 kr lagts på uppföljning, rådgivning och säkerställande av hävd på de aktuella lokalerna i Värmland.

Vi föreslår en förlängning av programmet med uppdatering av åtgärdstabellen, samt en översyn av åtgärdsprogrammets vision och mål.

Bakgrund

Sumpjordtunga *Geoglossum uliginosum* (Hakeliet *ad int.*) är en ytterst sällsynt svamp som totalt är funnen på cirka 10 lokaler i Sverige. Svampen växer i skogsbygder med småskaligt jordbruk i fuktig (sumpig) naturbetesmark med rörligt markvatten. Arten är vetenskapligt beskriven från Sverige (Hakeliet 1967) och det finns historiska fynd i landskapen Värmland, Västmanland (Örebro län), Närke, Västergötland och norra Skåne. Utanför Sveriges gränser föreligger ca 10 fynd från Norge. Den är även uppgiven från Skottland och Nordirland, men det är osäkert om dessa uppgifter avser en annan art. I Sverige finns idag endast sentida fynd i Värmlands län.

I Örebro län påträffades sumpjordtungan senast 1982 vid Enbergsäng (Vikers socken) i Nora kommun. Enbergsäng är typlokalen för arten, dvs den lokal där arten först beskrevs, vilket gjordes av Nils Hakeliet på 1960-talet. Inför framtagande av åtgärdsprogrammet besöktes lokalen av bland annat programförfattaren Johan Nitare. Inga återfynd gjordes då och något större hopp för lokalen bedömdes inte finnas. Lokalen är idag under igenväxning med främst 20–30 åriga granar. Inga åtgärder har utförts på typlokalen.

När åtgärdsprogrammet för sumpjordtunga fastställdes 2007 fanns endast aktuella fynd i landet från en växtplats i Hällekil (Övre Ulleruds socken) i Värmlands län och den växtplatsen var då under stark igenväxning. Efter röjningsinsatser återfanns svampen och idag har man hittat sumpjordtunga på ytterligare fem lokaler i Värmlands län.

Åtgärdsprogrammet för sumpjordtunga omfattade åren 2007–2011. Därefter genomfördes en programredovisning och det förlängdes fram till 2016. En uppdaterad åtgärdstabell togs även fram, som omfattar åren 2014–2018. Denna redovisning omfattar åren 2017–2019. Åtgärdsprogrammet för sumpjordtunga berör bara Värmlands och Örebro län, då fynd från övriga delar av landet handlar om historiska fynd.

Vision och mål

Den vision och de mål som nämns i åtgärdsprogrammet för sumpjordtunga 2007–2011 lyder:

Vision

Att sumpjordtungan åter påträffas på ett antal lokaler där den säkerställs och miljön får långsiktig och adekvat hävd.

Långsiktigt mål

2015 bör sumpjordtungan finnas i livskraftiga populationer på minst tre lokaler i landet vilka formellt säkerställts och kontinuerligt hävdas. Målet är att arten återkommer på sin typlokal efter att denna restaurerats.

Kortsiktigt mål

Senast 2010 bör kunskapsläget om artens förekomst i landet vara så god att den kan få en riktig klassificering i samband med en reviderad nationell rödlista. Artens typlokal bör vara restaurerad och bete ha återupptagits. Den värmländska lokalen bör vara säkerställd och beteshävdas och betesmarken återfått minst den storlek och den karaktär området hade år 1991. Om någon ytterligare lokal påträffas bör denna säkerställas.

Genomförda åtgärder

I det här avsnittet ges en kortfattad beskrivning av de åtgärder som har genomförts samt kostnader under åtgärdsprogrammets giltighetstid.

Dialog och samverkan

Värmland har haft dialog med markägarna på flera av lokalerna. En svampkurs med sju deltagare hölls i Värmland 2017 för att stimulera till att hitta fler lokaler för sumpjordtunga.

Aktiva åtgärder i fält

Under 2019 hade Länsstyrelsen i Värmland kontakt med markägaren i Borrsjön och besökte lokalen för att bedöma behovet av röjning. Tanken var att senare under hösten röja men i och med neddragningen av ÅGP-budgeten kunde det inte genomföras. Här finns även fortsättningsvis ett åtgärdsbehov och ett behov av att få till en för arten lämplig beteshävd.

Datainsamling och analyser

Under 2017 genomfördes en inventering i Värmland av fyra lokaler som bedömes kunna hysa sumpjordtunga. Då hittades en ny lokal, på en betad strandäng vid sjön Emsen (Ulleråsa socken) i Forshaga kommun, cirka 3 km nordväst om lokalen i Hällekil. Ytterligare tre potentiella lokaler inventerades då i samma kommun, d v s Näs, Hedegården och Genbäcken, men inga fynd av arten gjordes. Resultatet från inventeringen är inrapporterat i Artportalen. Under 2017 hittades även en ny lokal, i samband med en kärlväxtinventering vid Lafallahöjden (Gunnarskog socken) som är ett Natura 2000-område (SE0610237).

På den välskötta lokalen vid Malmbackarna (Gustaf Adolf socken) har det främst genom ideella insatser skett en uppföljning som visar på en god hävd samtidigt som antalet fruktkroppar varierat kraftigt mellan åren.

Kostnad av genomförda åtgärder

Under programperioden är den totala kostnaden för åtgärder 23 721 kr, som bekostats via Naturvårdsverkets åtgärdsprogram (Tabell. 1). Under tidigare programperioder 2007–2016 uppgick kostnaden för åtgärdsprogrammet till 166 000 kr.

Totalt under perioden 2007–2019 har således 189 721 kr lagts på detta åtgärdsprogram.

Tabell 1: Kostnader under programperioden 2016–2019, fördelat mellan olika åtgärder.

Åtgärd	2017	2018	2019	Totalt
Dialog & samverkan samt övergripande koordinering	4 221	-	-	4 221
Aktiva åtgärder i fält	0	-	-	0
Datainsamling & analyser	19 500	-	-	19 500
Total kostnad	23 721	0	0	23 721

Resultat av genomförda åtgärder

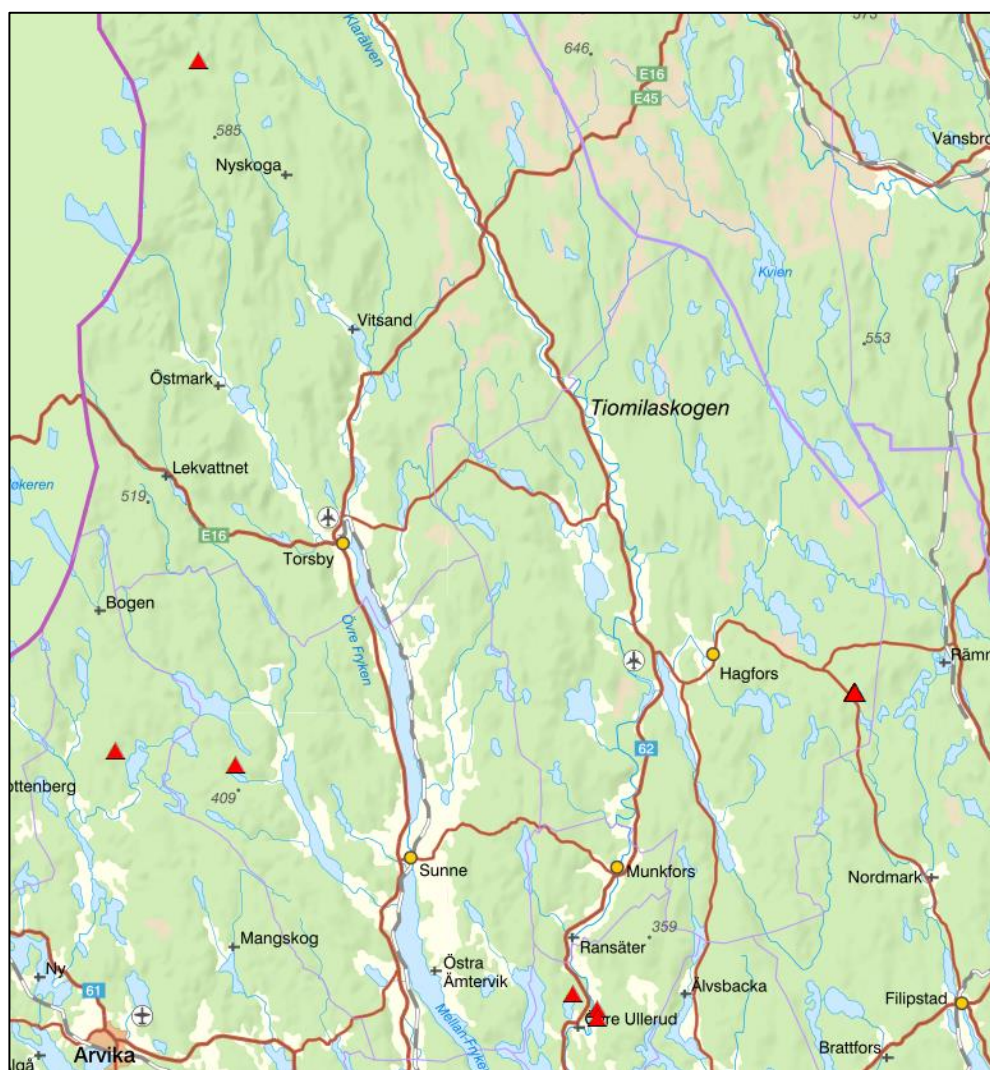
Totalt finns i slutet av programperioden sex kända lokaler av sumpjordtunga i Sverige, alla i Värmlands län, se tabell 2. De är väl spridda över länet, se kartan i figuren nedan. En av dem är utpekad inom Natura 2000 medan övriga växtplatser inte har något skydd.

Det är positivt att två nya växtplatser upptäcktes under 2017. Den ena hittades vid en riktad inventering på potentiella nya lokaler. Då hittades tre fruktkroppar av sumpjordtunga på en strandäng i norra änden av sjön Emsen, vid gården Nordsjö i Forshaga kommun, endast 3 km nordväst om en tidigare känd förekomst i Hällekil. I samband med en inventering av kärlväxter vid Natura 2000-området Lafallhöjden, i Arvika kommun, hittades en ny växtplats för sumpjordtunga med 12 fruktkroppar. Lafallhöjden hävdas väl med slätter och efterbete.

Länsstyrelsen i Värmland konstaterar att hävd är en förutsättning för sumpjordtungan. Den sedan tidigare restaurerade lokalen i Hällekil visar att bete är en förutsättning för att arten ska kunna finnas kvar. Malmbackarna hävdas också väl och är en stabil lokal. I Kallstan har betet intensifierats men tyvärr har ingen uppföljning av den åtgärden ännu hunnits med. Även Natura 2000-området Lafallhöjden borde ha en stabil population om hävden även fortsatt är god.

Förutsättningarna för arten har förbättrats under åtgärdsprogrammets giltighetstid. Fyra av de idag sex kända lokalerna hävdas, jämfört med bara en känd lokal som inte hävdades när programmet trädde i kraft. I slutet av programperioden anses sumpjordtungan ha stabila populationer på två av de sex lokalerna i Värmland, nämligen Malmbackarna och Hällekil. Hävden är dock säkerställd även för lokalerna Kallstan och Lafallhöjden.

Det är svårt att yttra sig över populationsutvecklingen, då det saknas regelbunden uppföljning från de sex kända växtplatserna. Den uppföljning som dock skett, till exempel vid Malmbackarna, visar hur fruktifieringen varierar mellan åren och att det krävs långa tidsserier för att kunna bedöma artens utveckling på respektive växtplats. Vid en uppföljning är det därför viktigt att bedömningar görs av habitatets status och hävd, vilket har skett periodvis på flera lokaler i Värmland.

Figur: Kartan visar kända lokaler av sumpjordtunga i Sverige fram till 2019, d v s sex lokaler spridda inom Värmlands län.

Tabell 2: De sex kända lokalerna för sumpjordtunga i Sverige 2019.

Fyndplats	Datum och tid
Malmbackarna, Gustav Adolf, Vrm noterad	27 sep 2019
Emsen, Nordsjö strandäng, Övre Ullerud s:n, Vrm 3 fruktkroppar mikroskoperad	22 sep 2017
Hällekiil, Övre Ullerud s:n, Vrm noterad	14 sep 2017
Lafallhöjden, Ämten, N Gunnarskog, Gunnarskog s:n, Vrm 12 fruktkroppar mikroskoperad	3 sep 2017
Kallstan, Södra Finnskoga, Vrm 2 fruktkroppar	1 sep 2012
Malmbackarna, Gustav Adolf, Vrm 3 fruktkroppar	8 okt 2011
Borrsjön, Gräsmark s:n, Vrm 7 fruktkroppar	1 okt 2011

Slutsatser

I det här avsnittet redovisas en kortfattad bedömning av genomförda åtgärder och måluppfyllelse, samt rekommendation om programmets eventuella fortsättning.

Hävd är en förutsättning för arten, vilket kan ses vid Hällekils-lokalen samt på Malmbackarna. Det behöver göras en uppföljning i Kallstan för att se om den ökade hävden med fler djur har gett något resultat. Det bör prioriteras att få till en långsiktig skötsel på lokalen Borrsjön och hävden av den nyfunna lokalen vid Emsen bör också säkerställas. Det är generellt viktigt med en fortsatt bra dialog med markägarna på respektive växtplats. Lafallhöjden är Natura 2000-område, men övriga lokaler har inget skydd. Naturvårdsavtal kan vara ett alternativ för att få till en långsiktig hävd.

Har rätt åtgärder utförts

Rätt åtgärder har genomförts med de medel som funnits att tillgå under den period som redovisningen omfattar, 2017–2019. Det har saknats medel för att få till en bättre hävd på några av lokalerna, genomföra uppföljning samt jobba med mer dialog med markägare. Den uppföljning som tidigare genomförts på flera lokaler har prioriterats ned på grund av brist på medel. Till exempel skulle anordnade fältvandringar på en välskött lokal kunna tjänat som inspiration för övriga markägare.

Måluppfyllelse

Vision

Att sumpjordtungan åter påträffas på ett antal lokaler där den säkerställs och miljön får långsiktig och adekvat hävd.

Antalet kända lokaler för sumpjordtunga har sen åtgärdsprogrammet trädde i kraft ökat från en till sex och på minst tre av dem är hävden säkerställd.

Långsiktigt mål

2015 bör sumpjordtungan finnas i livskraftiga populationer på minst tre lokaler i landet vilka formellt säkerställts och kontinuerligt hävdas. Målet är att arten återkommer på sin typlokal efter att denna restaurerats.

I Värmland bedöms tre lokaler ha goda förutsättningar att även framgent ha en lämplig hävd. De arbetar med att säkerställa hävden på fler lokaler.

Kortsiktigt mål

Senast 2010 bör kunskapsläget om artens förekomst i landet vara så god att den kan få en riktig klassificering i samband med en reviderad nationell rödlista. Artens typlokal bör vara restaurerad och bete ha återupptagits. Den värmländska lokalen bör vara säkerställd och beteshävdas och betesmarken återfått minst den storlek och den karaktär området hade år 1991. Om någon ytterligare lokal påträffas bör denna säkerställas.

Sumpjordtungan är sedan 2015 klassificerad som EN i rödlistan och den står kvar i denna klass i 2020 års rödlista. Typlokalen Enbergsäng i Örebro län är inte restaurerad, hävden i Hällekil är säkerställd och ytterligare tre lokaler hävdas idag.

Förslag till hur vi går vidare

Det är fortfarande viktigt för sumpjordtunga att det finns ett nationellt åtgärdsprogram. Programmet medför en viktig prioriteringsgrund inom naturvårdsarbetet när det gäller vilka åtgärder som prioriteras och genomförs, både inom arbetet med åtgärdsprogram och för andra aktörer. Ett åtgärdsprogram ger även arten en ökad tyngd vid dialog med markägare eller djurhållare för att få till restaureringar och en lämplig hävd.

Vi föreslår en förlängning av åtgärdsprogrammet med en uppdatering av åtgärdstabellen. I samband med det bör även vision och mål ses över då de i praktiken redan är uppfyllda och behöver uppdateras utifrån de framsteg som skett sedan åtgärdsprogrammet togs fram.

Sumpjordtunga är fortfarande klassad som Starkt hotad (EN) i rödlistan (SLU Artdatabanken 2020) och arten finns endast på ett fåtal lokaler och det finns fortfarande behov av att säkerställa hävden på flera av dem. Det gör att det är motiverat att åtgärdsprogrammet förlängs.

Länsstyrelsen i Värmland bör fortsätta med att vidmakthålla hävden på kända lokaler och arbeta för att restaurering genomförs vid behov. Vidare bör lokalerna följas upp regelbundet enligt den metodik som använts tidigare av Länsstyrelsen.

Referenslista

SLU Artdatabanken (2020). *Rödlistade arter i Sverige 2020*. SLU, Uppsala